

UDK 364-43:378
378:371.38

Stručni rad
Professional paper

Jelena Tanasijević

ZNAČAJ PRAKTIČNE NASTAVE U OBRAZOVANJU SOCIJALNIH RADNIKA

U obrazovanju socijalnih radnika stručna praksa je oduvek zauzimala značajno mesto, a posebno danas, imajući u vidu savremene društvene trendove i složenu problematiku sa kojom će se, kao budući stručni radnici, susretati tokom profesionalne karijere. Savremeni koncept dualnog obrazovanja omogućava studentima da istovremeno povezuju i primenjuju stečeno teorijsko znanje i da kroz ovakav pristup imaju priliku da uče i kontinuirano razvijaju svoje praktične veštine. Imajući u vidu predviđene standarde u obrazovanju socijalnih radnika u Srbiji, značajno je da organizacija stručne prakse bude usklađena s planom i programom na svakoj godini studija. Osim toga, omogućavanje studentima da donesu informisanu odluku o tome u kojoj instituciji ili organizaciji će obavljati stručnu praksu, svakako predstavlja dobar primer, što se pokazalo višestruko korisno, kako za studente, tako i za mentore, ali i same ustanove u kojima se realizuje praksa. Kroz aktivnosti u okviru terenske prakse studenti ne samo što imaju priliku da sagledaju procedure stručnih postupaka kao i rešavanje određenih problemskih situacija, već i da razvijaju sposobnost kritičkog razmišljanja, reflektivan pristup i da uče profesionalno ponašanje, što pospešuje mogućnosti za realizovanje koncepta celoživotnog učenja.

Praktična nastava se obavlja u odgovarajućim referentnim državnim institucijama, organima javne uprave, kao i u okviru nevladinih i međunarodnih organizacija, što samu nastavu čini dodatno interesantnom, kako sadržinski, tako i metodološki.

Još jedan važan segment koji doprinosi unapređenju stručne prakse jeste svakako obuka mentora koji su zaduženi za studente u okviru svoje organizacije. Kroz to se obezbeđuje viši nivo kvaliteta

rada sa studentima s obzirom da profesionalci koji su u ulozi mentora imaju priliku da svoje praktično znanje i veštine prenesu na studenta i kroz to ga osnaže za dalje napredovanje. Imajući u vidu navedeno, značajno je da mentori budu iskusni profesionalci, kako bi istovremeno mogli da odgovore zahtevima studenata, a da se pri tom ne ometa proces rada.

Ključne reči: obrazovanje, socijalni rad, studenti, praktična nastava, mentorstvo

UVOD

Delatnost i praksa socijalnog rada su kompleksne oblasti koje za cilj imaju pružanje podrške i pomoći pojedincima, porodicama i različitim društvenim grupama kako bi uspeali da se izbore sa najrazličitijim životnim teškoćama i problemima. Rad u neposrednom okruženju podrazumeva primenu “vrednosti, principa i tehnika socijalnog rada prilikom povezivanja ljudi sa postojećim službama, omogućavanja savetodavnog i psihoterapijskog rada sa pojedincima, porodicama, i grupama, kao i pomaganje grupama i zajednicama da obezbede ili unaprede socijalne službe i usluge, kao i učešće u važećim zakonodavnim procesima” (NASW, 1992; 2008). Posmatrajući širinu oblasti i delatnosti socijalnog rada jasno je koliko je potrebno različitih znanja i veština kako bi profesionalac koji se ovim poslom bavi bio kompetentan za rad u praksi i osećao se sigurnim u svojoj ulozi. U tom smislu praktična nastava u vidu praktične obuke i terenske prakse zauzima značajno mesto u studijskom programu i direktno doprinosi osposobljavanju studenata za neposredan rad, jačanju njihovog samopouzdanja i doživljaja kompetentnosti. Ovi ciljevi mogu se postići kroz objedinjavanje znanja iz različitih oblasti, povezivanje teoretskih znanja sa praktičnim, razvoj veština kroz rad sa različitim grupama ljudi i pojedincima, kao i kroz primenu usvojenog sistema vrednosti i verovanja koja su sadržana u teoriji socijalnog rada, kroz učenje profesionalnog ponašanja i lični razvoj.

Posmatrajući socijalni rad kao profesiju od svog nastanka do danas, može se konstatovati da je prepoznat značaj praktične nastave od samih početaka, kada su osnovani prvi kursevi i studijski programi. Kao primer može poslužiti Njujorška škola primenjene filantropije (New York School of Applied Philanthropy), osnovana 1898. godine (Sheafor, Horejsi, 2008), kao i univerzitetski odseci u Velikoj Britaniji (ako se posmatra period nakon Drugog svetskog rata) u okviru kojih se obrazovanje socijalnih radnika izvodi na velikom broju univerziteta (Ajduković, 1994), a studije

su koncipirane tako da su istovremeno zastupljeni i naučno-istraživački pristup, kao i praktično osposobljavanje za obavljanje delatnosti socijalnog rada (Ajduković, 1994). Ovakav pristup aktuelan je i u sadašnjosti kada se sve više prepoznaje značaj dualnog obrazovanja i insistira na njegovom uvođenju i realizaciji. Ova činjenica posebno je značajna ako se ima u vidu kontekst u kome se delatnost socijalnog rada odvija, a koji je pod uticajem promena globalnih razmera i novih zahteva koji se postavljaju pred profesiju. Obrazovni pristup koji podrazumeva i realizaciju praktične nastave neposredno u okruženju prakse socijalnog rada bio je zastupljen i na teritoriji bivše SFRJ. Kao primer tome svedoči organizacija nastave koja je realizovana u okviru Više škole za socijalne radnike u Beogradu, a kasnije je takav pristup obezbeđen i na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. U zemljama regiona (Srbija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija) je nastavljeno sa sprovođenjem integrativnog pristupa u nastavi, s tim da se teži obezbediti što veći broj referentnih ustanova u okviru kojih se može izvoditi praktična nastava. U posebnom delu rada biće predstavljen model koji postoji u Srbiji, na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Uloga nastavnika koji je zadužen za realizaciju praktične nastave (u daljem tekstu nastavnik veština), i mentora (stručni radnik koji prati studenta tokom realizacije prakse u određenoj ustanovi) koji su zaduženi za neposredan rad sa studentima tokom odvijanja studentske prakse, je takođe značajna. Pitanje kako kako izabrati mentora koji će raditi sa studentima tokom odvijanja terenske prakse je veoma osetljivo jer je sa jedne strane značajan kriterijum da ima dovoljno iskustva u neposrednom radu, ali i da je sa druge strane motivisan i ima veštine da prenese znanje studentu. Ove činjenice se moraju uzeti u obzir kada se ustanove i organizacije u kojima se realizuje praksa odlučuju kome će delegirati ove obaveze. Saradnički odnos između nastavnika veština i mentora je svakako jedan od ključnih preduslova za obezbeđivanje adekvatnog praćenja angažovanja studenata i obezbeđenja kvaliteta prakse. Izbor same organizacije, ustanove ili institucije u kojoj će se praksa realizovati je takođe pitanje procene i poverenja koje visokoškolska ustanova ima u odnosu na konkretnu nastavnu bazu od čijih se mentora i zaposlenih profesionalaca očekuje da će prema studentima uspostaviti odnos poštovanja i odgovornosti.

U okviru ovog rada biće reči o samom konceptu praktične obuke i u tom smislu o značaju integrativnog pristupa u okviru studijskog programa kako bi se omogućilo povezivanje stečenih teorijskih i praktičnih znanja. Poseban deo rada biće posvećen pojašnjavanju značaja i uloge prakse u razvoju profesionalnih kompetencija, kao i izazova sa kojima se obrazovna ustanova, ali i sami studenti i mentori susreću tokom

realizacije terenske prakse. Rad se bavi pitanjima koja se odnose na istraživanje mogućnosti za unapređenje stručne prakse studenata i može predstavljati osnovu za sprovođenje daljih istraživanja koja bi se fokusirala na direktna iskustva studenata i mentora, a sve u cilju podizanja kvaliteta programa praktične obuke, a samim tim i nivoa njihove kompetentnosti i ličnog zadovoljstva.

KONCEPT PRAKTIČNE NASTAVE U OBRAZOVANJU SOCIJALNIH RADNIKA - TEORIJSKI OKVIR

Jedna od glavnih karakteristika socijalnog rada kao profesije i kao akademske discipline jeste praktična obuka u obrazovanju budućih socijalnih radnika (Csiernik, 2001). Ovako organizovan obrazovni sistem datira od najranijih dana, još od kada je socijalni rad prepoznat kao samostalna disciplina. O tome svedoči i Njujorška škola primenjene filantropije (New York School of Applied Philanthropy) koja je osnovana 1898. godine i koja se smatra najstarijom školom za obrazovanje socijalnih radnika u Sjedinjenim Američkim Državama. Koncept obrazovanja za socijalni rad koji je bio zastupljen u okviru kurseva ove škole podrazumevao je postojanje prakse, tj. praktične obuke, što ukazuje na njenu dugu tradiciju i značaj u edukaciji budućih socijalnih radnika (Sheafor, Horejsi, 2008).

Koncept savremenog obrazovanja takođe podrazumeva da u okviru nastave pored teorijskih predmeta bude integrisana i praktična obuka studenata. Međutim, poslednjih nekoliko decenija promene na planu društvenog, političkog i ekonomskog razvoja odrazile su se i na problematiku kojom se profesionalci bave u okviru socijalnog rada (Jarmin Rohde, 2014). Samim tim okolnosti u kojima se realizuje praksa socijalnog rada postavljaju nove zahteve pred profesiju, ali je suština i osnova socijalnog rada ostala nepromenjena. On se i dalje bavi veoma složenim oblastima ljudskog iskustva, te je potrebno da ostane delatnost koja zahteva visoko razvijena znanja i veštine (Žegarac, 2016). U skladu sa tim i priprema studenata kao budućih stručnih radnika mora biti prilagođena kroz studijski program, kako bi kroz sticanje teorijskog i praktičnog znanja razvili potrebne kompetencije za bavljenje budućim zanimanjem. Kako bi se ovaj cilj dostigao potrebno je obezbediti praktičnu obuku studenata socijalnog rada koja se sastoji iz dve celine: praktične nastave i terenske prakse. Dakle, obuhvata dva konteksta učenja - u učionici i u okruženju neposredne prakse, na terenu (Hrnčić i saradnici, 2016). Ovako organizovana praktična obuka bi trebalo da ima predviđeno mesto u kurikulumu obrazovne institucije, kao i da bude

usklađena sa opštim ciljevima i standardima u obrazovanju socijalnih radnika (Hrnčić i saradnici, 2016).

U prilog značaja praktične obuke ukazuje i istraživanje koje su sproveli autori Anne Fortune i saradnici o uticaju praktične obuke na postignuća studenata i njihov profesionalni razvoj. Rezultati istraživanja pokazali su ne samo da postoji pozitivna korelacija između ove dve oblasti, već i da je zadovoljstvo studenata veće kako se povećava broj sati praktične obuke, što istovremeno može ukazivati na razvijanje osećanja sigurnosti u radu i povećanje doživljaja kompetentosti. Kroz praksu se pokazalo da studenti razvijaju svoje profesionalne veštine, kao i da to pozitivno utiče na njihov celokupan akademski uspeh. Još jedna važna činjenica koja je proistekla kao rezultat sprovođenja praktične obuke jeste da su sa povećanjem broja sati prakse i ocene koje daju mentori bile bolje, što potvrđuje važnost i ulogu praktičnog učenja u jačanju profesionalnih kompetencija studenata (Fortune, Lee, Cavazos, 2007).

Autori Edmond, Magivern, Rochman i Howard su u okviru The George Warren Brown School of Social Work na Univerzitetu u Vašingtonu sproveli istraživanje u koje je bilo uključeno 283 mentora iz preko 180 različitih agencija zaduženih za realizaciju praktične obuke. Rezultati pomenutog istraživanja takođe potvrđuju važnost i potrebu integralnog pristupa u obrazovanju socijalnih radnika. Najveći broj mentora koji su učestvovali u ovom istraživanju je ukazao na pozitivne aspekte prakse i potvrdio njen doprinos razvoju profesionalnih znanja i veština studenata. Međutim, mentori uključeni u ovo istraživanje ukazali su i na činjenicu da studenti ne provode dovoljan broj sati na praksi i da se to zapravo pokazalo kao najveći nedostatak prilikom realizacije praktične obuke (Edmond i saradnici, 2006).

Csiernik u svom radu takođe govori o praktičnoj obuci kao integralnoj komponenti studijskog programa u obrazovanju socijalnih radnika. Smatra da praksa omogućava studentima realizaciju u neposrednom okruženju, a da ovakva vrsta učenja predstavlja dragoceno iskustvo, kao i da istovremeno, tokom trajanja praktične obuke imaju priliku da dobiju savetodavnu i edukativnu podršku od mentora (Csiernik, 2001).

ZNAČAJ I ULOGA PRAKTIČNE NASTAVE U RAZVOJU PROFESIONALNIH KOMPETENCIJA

Kako bi se studenti pripremili i što je moguće više osposobili za obavljanje svoje profesionalne uloge, a kroz to stekli i potrebno samopouzdanje i sugurnost za rad u praksi, potrebno je da razviju određene kompetencije koje se u domenu socijalnog

rada mogu razumeti kao “rezultat specifičnih znanja, vrednosti, veština, koje je profesionalac, odnosno student sposoban da pokaže u konkretnom okruženju prakse” (Žegarac, 2016:33). Obrazovanje koje za cilj ima sticanje kompetencija potiče od nauka o ponašanju i funkcionalne analize, a to zapravo “obebeđuje fokus, sadržaj i usmerenje za procese socijalnog rada” (Žegarac, 2016:32). Termin kompetencija i kompetentnost potiče od latinske reči koja označava dovoljno kvalifikovano ili odgovarajuće. “Kompetencije predstavljaju skupinu uvezanih sposobnosti, znanja, posvećenosti i veština koje osposobljavaju osobu (ili organizaciju) da efektivno deluje u određenom poslu ili situaciji” (Žegarac, 2016:32). Kako svaki nivo odgovornosti ima određene zahteve koje je potrebno prethodno ispuniti, kompetencije se mogu razvijati tokom različitih životnih perioda. CCETSW (Central Council for Education and Training in Social Work) u oblasti socijalnog rada sagledava kompetencije kroz: ispunjavanje zahteva prakse, integrisanja vrednosti socijalnog rada, sticanja i primene znanja, reflektovanja i kritičke analize sopstvene prakse, prenosa znanja, veština i vrednosti u praksi (Žegarac, 2016).

Orijentisanost ka razvoju kompetencija predstavlja garanciju uspešnog osposobljavanja budućih profesionalaca, spremnih da odgovore na aktuelne i složene probleme koji se javljaju u savremenom društvu. U tom kontekstu praktična obuka kroz aktivnosti koje se sprovode kako tokom nastave u učionici, tako i kroz terensku praksu, takođe doprinosi razvoju kompetencija i povećava nivo spremnosti studenata za neposredni rad u praksi. Csiernik definiše šest ciljeva koje je potrebno ostvariti tokom studentske terenske prakse koja se realizuje u sklopu praktične nastave, a koji istovremeno imaju za cilj razvijanje kompetencija i kompetentnosti studenata. Tu spadaju:

- 1) razvijanje razumevanja studenata da je socijalni rad proces koji u sebe integriše i obuhvata niz različitih pristupa u zadovoljavanju ljudskih potreba;
- 2) razvijanje identifikacije studenata sa profesijom socijalnog rada u kontekstu u kome se praksa realizuje i sa savremenim ciljevima relevantnim za praksu;
- 3) jačanje znanja, vrednosti i veština stečenih u okviru teorijskih predmeta;
- 4) mogućnost da studenti provere svoja znanja, veštine i vrednosti koje su usvojili tokom pohađanja nastave, u cilju povezivanja teorijskog i praktičnog znanja;
- 5) mogućnost da studenti steknu i dalje razvijaju svoje veštine nošenja sa promenama i izazovima u samom okruženju prakse;
- 6) ohrabrivanje i podrška razvoju studenata kako bi i sami razvijali kritički odnos prema teoriji socijalnog rada, praksi i sistemu postojećih usluga (Csiernik, 2001).

Iskustvo u neposrednom okruženju prakse struktuirano je kao kontinuum učenja od potpuno nepoznatog do početka primene naučenog, razvoja kompetencija i na kraju usavršavanja za rad u praksi. Cilj ovog procesa jeste razvoj profesionalca od studenta/počelnika do iskusnog stručnjaka. Upravo ovakav pristup obrazovanju studenata, kroz razvoj kompetencija omogućava integrisanje znanja kroz:

- 1) objedinjavanje znanja iz različitih oblasti
- 2) razvoj veština kroz rad sa različitim grupama ljudi i pojedincima
- 3) vrednosti i verovanja sadržane u teoriji socijalnog rada
- 4) profesionalno ponašanje i lični razvoj (Csiernik, 2001).

Kako bi se proces razvoja kompetencija obezbedio, značajno je rukovoditi se određenim principima o kojima u svom radu govore autori Chickering i Gamson. Ova dva autora su zapravo kroz svoja istraživanja definisali sedam principa uz čije pridržavanje se može podići kvalitet osnovnih studija, a njihovom direktnom primenom podići i kvaliteta praktične obuke socijalnih radnika. Navedeni autori govore o sledećim principima:

- 1) podsticanje i ohrabrivanje kontakta između studenta i visokoškolske institucije, odnosno organizacije u kojoj se praksa realizuje;
- 2) razvijanje saradnje i reciprociteta između studenata kroz uključivanje u zajednički rad i interakciju;
- 3) korišćenje aktivnih tehnika učenja;
- 4) davanje studentima povratnih informacija ("feedback") od strane nastavnika zaduženog za realizaciju prakse i mentora;
- 5) oročavanje vremena za izradu zadataka;
- 6) definisanje zahteva u odnosu na obaveze studenata;
- 7) poštovanje različitih talenata, afiniteta i načina učenja (Chickering, Gamson, 1987).

ULOGA I ZNAČAJ PRAKTIČNE NASTAVE U OBLIKU TERENSKJE PRAKSE - SPONA IZMEĐU TEORIJSKE NASTAVE I PRAKTIČNE OBUKE

Znanje, vrednosti i veštine socijalnog rada su tri široke oblasti koje se istovremeno razvijaju kako kroz teorijsku nastavu, tako i kroz praktičnu obuku (Sheafor, Horejsi, 2008). Imajući u vidu ovu činjenicu značajno je da kurikulum studija socijalnog rada bude kreiran tako da praktična obuka studenata u obliku terenske prakse bude

dovoljne dužine i nivoa kompleksnosti zadataka koje studenti obavljaju. Dužina trajanja terenske prakse, kao i visina zahteva koji se pred studente postavljaju razlikuje se na različitim godinama studija, tj. povećavaju se u skladu sa nivoom studija. Cilj koji se zapravo želi postići ovakvim pristupom jeste omogućavanje što bolje pripremljenosti studenata za budući samostalni rad u okviru profesije za koju se obrazuju.

Znanja koja studenti dobijaju kroz različite predmete u oblasti socijalnog rada ih osnažuju i pripremaju za profesionalnu ulogu u okruženju neposredne prakse. Teorijski predmeti daju širi okvir profesije i kroz to studenti imaju priliku da uvide različite koncepte, teorije i činjenice koje su relevantne za praksu (Sheafor, Horejsi, 2008). Ova znanja predstavljaju osnovu na koju se nadovezuju znanja i veštine koje studenti stiču kroz praksu. Ove dve oblasti zapravo predstavljaju sintezu i neophodne su kako bi se zaokružio proces učenja. Iz tog razloga je potrebno da sadržaj i struktura praktične obuke i terenske prakse prate sadržaj teorijskih predmeta kako bi studenti mogli blagovremeno da primenjuju stečena znanja tokom realizacije prakse.

Praktična obuka, a u okviru nje i terenska praksa, se zasniva na vrednostima, verovanjima i etici socijalnog rada. Kroz praksu studenti imaju priliku da se uče poštovanju profesionalnih granica i uče profesionalno ponašanje (Hrnčić i saradnici, 2016). Sa druge strane, u okviru terenske prakse studenti imaju priliku da sagledaju izazove kada su u pitanju lični stavovi i predrasude, kao i da o tome diskutuju sa mentorima i iznađu načine kako da to prevaziđu (Sheafor, Horejsi, 2008). U tom kontekstu značajno je i da u okviru teorijskih predmeta studentima bude omogućeno da diskutuju o etičkim dilemama, moralnim stavovima, kao i kulturalnim i vrednosnim sukobima, kako se bi se izbegao ili barem ublažio njihov mogući nepovoljan uticaj na rad u praksi (Sheafor, Horejsi, 2008). Iako se za etički kodeks u socijalnom radu kaže da predstavlja "moralni kompas" (Reamer, 1995:47), poznat je pozitivan uticaj edukacije i treninga i iz tog razloga njihova realizacija ne sme biti zanemarena već je i neophodna (Faith, Muzzin, 2001). Mnogi teoretičari i istraživači ukazuju na to koliko je teško i izazovno socijalnim radnicima i drugim profesionalcima koji se bave pomagačkim profesijama da se dosledno pridržavaju principa sadržanih u etičkom kodeksu (Holland, Kilpatrick, 1991). Samim tim, ova činjenica je značajna i kada se posmatra sa aspekta studenata koji uče o etici i vrednostima u socijalnom radu i zapravo se ugledaju na svoje mentore i nastavnike prihvatajući načela koja oni promovišu (Sheafor, Horejsi, 2008). Zato je potrebno obezbediti realizaciju prakse u različitim relevantnim i referentnim ustanovama, kao i profesionalnu edukaciju osoblja koje se bavi praktičnom nastavom. Bez adekvatnog

znanja o etici u socijalnom radu, kao i upotrebe odgovarajuće terminologije i pozitivnog rečnika, “socijalni radnici mogu jednostavno izgubiti putokaze kojima se treba rukovoditi u okvirima kulturno kompetentne prakse” (Faith, Muzzin, 2001).

Učenje i razvijanje profesionalnih veština, kao i “alata” koji se koriste prilikom rada sa klijentima, takođe se uči i kroz proces modelovanja i demonstraciju od strane mentora. Smatra se da je učenje kroz direktnu uključenost u rad i konkretne situacije neophodno kako bi studenti imali priliku da dalje razvijaju veštine koje su stekli kroz teorijska znanja, kao i praktičnu obuku na fakultetu (Sheafor, Horejsi, 2008). Od mentora se očekuje da u ovim situacijama vode proces na način koji će istovremeno ohrabriti studente da primene metode i tehnike koje znaju, da bude uzor studentima, kako bi napravili uvid u sopstvene reakcije i postupanja i unapredili ih u skladu sa preporukama koje dobijaju od mentora.

Kako bi imali priliku da prepoznaju svoje afinitete i profesionalno se razvijaju u tom pravcu, kao i kako bi uspeali da sagledaju spektar različitih ustanova, institucija i organizacija koje postoje i gde se sve može realizovati terenska praksa, na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, u okviru studija socijalne politike i socijalnog rada, studentima je omogućeno da naprave informisan izbor u procesu donošenja odluke gde će obaviti praksu. Praktična nastava u obliku terenske prakse se obavlja u odgovarajućim referentnim državnim institucijama, organima javne uprave, kao i u okviru nevladinih i međunarodnih organizacija, što samu nastavu čini dodatno interesantnom, kako u pogledu sadržaja, tako i u pogledu metodologije koja se primenjuje u radu.

Mentori sa teritorije Srbije, koji rade sa studentima tokom terenske prakse, se obezbeđuju od strane ustanove ili organizacije u kojoj se sprovodi praksa. Značajno je da to budu iskusni profesionalci, koji su spremni i zainteresovani da vode studente kroz proces realizacije terenske prakse. Njihova uloga je kompleksna i podrazumeva čitav niz zadataka poput upoznavanja studenata sa načinom rada organizacije, određivanjem konkretnih zadataka koje će studenti obavljati, pružanja podrške u procesu međusobnog prilagođavanja studenta, ustanove i zaposlenih radnika, kreiranje plana učenja i definisanje ciljeva učenja (zajedno sa studentom), saradnja sa zaduženim nastavnikom sa fakulteta, evaluacija rada studenta (Hrnčić, 2016). Dalje, od mentora se očekuje određeni nivo sposobnosti da prenese studentu znanje, kao i da ga podstakne na aktivan odnos u radu. Činjenica da su mnogi socijalni radnici, kao što je slučaj u Srbiji, preopterećeni poslom zbog većeg broja korisnika od propisanog normativima u radu i kompleksnosti socijalnih problema korisnika (Jugović, Brkić, 2013) može se nepovoljno odraziti i na kvalitet same prakse. Upravo

zbog povećanog obima posla stručnih radnika, nekada nije moguće očekivati da se u potpunosti posvete studentu, što samim tim može umanjiti priliku za učenje i ugroziti ostvarenje ciljeva praktične nastave.

Bitan aspekt uloge mentora jeste svakako i davanje predloga i sugestija kako bi se unapredila teorijska i praktična obuka u skladu sa zahtevima prakse. Mentor može imati slobodu da organizuje sprovođenje prakse u svojoj ustanovi, s tim da je neophodno da postavljeni ciljevi i definisani plan realizacije budu usklađeni sa nastavnim planom i programom fakulteta.

Od mentora se očekuje da se prema studentu odnosi sa poštovanjem, omogućavajući mu da uči kroz neposredno iskustvo, koje podrazumeva učestvovanje u radu sa klijentima (u onoj meri u kojoj to okolnosti i specifičnoost stručnog postupka dozvoljavaju; nekada je moguće samo pasivno prisustvo), odlazak na teren, učešće u pisanju i analizi dokumentacije. Ove preporuke su značajnije tim pre ukoliko su studenti imali prethodna iskustva u radu sa klijentima, npr. kroz volonterski rad, te je potrebno uvažiti njihova znanja, veštine, i kroz to ih podstaći da ih proširuju, ali i proveravaju, omogućiti razmenu mišljenja, stavova i sl. Dakle, mentor ima ulogu supervizora koji vrši monitoring i evaluaciju rada studenta na praksi, uz istovremeno davanje podrške i podsticaja za obavljanje novih zadataka (Csiernik, 2001).

Sa druge strane, prema predviđenim standardima u obrazovanju socijalnih radnika, na Fakultetu političkih nauka u Beogradu je određen nastavnik veština zadužen za realizaciju stručne prakse. Uloga nastavnika veština je višestruka i podrazumeva nekoliko zadataka koji se sprovode kontinuirano. Organizacija prakse se može podeliti na aktivnosti koje se odvijaju pre samog započinjanja realizacije prakse, dakle pripremna faza, koja podrazumeva pregled stanja i zajedno sa mentorima planiranje prakse za naredni period, analiziranje problema i poteškoća koje su prepoznate kroz rad sa studentima i davanje predloga za njihovo rešavanje. Naredna faza podrazumeva pripremu studenata za odlazak na praksu i u okviru toga informisanje o organizacijama u kojima se može obavljati praksa, dužini trajanja prakse, očekivanjima i zadacima studenata. Treća faza sastoji se od procesa upućivanja studenata i realizacije same prakse, kada se podrazumeva praćenje napredovanja studenata od strane nastavnika veština i saradnja sa mentorima. U završnoj fazi se evaluira rad studenata od strane mentora i nastavnika veština.

ZAKLJUČAK

Okolnosti u kojima se realizuje praksa socijalnog rada uslovljene su velikim i snažnim promenama i zahtevima koji se danas stavljaju pred profesiju socijalnog rada. Te promene pre svega su nastale kao posledica globalizacije, modernizacije, razvoja informacionih tehnologija, masovnih migracija i drugih okolnosti. Samim tim potrebe pojedinca i porodice su se usložnile, a načini i resursi za njihovo zadovoljavanje su ograničeni. Međutim, uprkos svim navedenim promenama, suština socijalnog rada je ostala nepromenjena. Kako bi socijalni radnik kroz svoju profesionalnu delatnost uspeo da odgovori na različite i kompleksne potrebe klijenata, potrebno je da kroz obrazovanje, kako teorijsko, tako i praktično, stekne visoko razvijena znanja i veštine, koja će tokom profesionalne karijere dalje unapređivati. Praktična nastava socijalnih radnika koja se izvodi kroz praktičnu obuku na fakultetu, kao i kroz terensku praksu, upravo doprinosi povezivanju ova dva aspekta, kao i sticanju potrebnih kompetencija.

Ciljevi koji su planirani tokom odvijanja praktične obuke su višestruki. Očekuje se da će kroz angažman u neposrednom okruženju prakse studenti imati priliku da razvijaju razumevanje da je socijalni rad složen proces koji zahteva integrisanje i sveobuhvatnost pristupa kako bi se zadovoljile različite ljudske potrebe. Sa druge strane, kroz terensku praksu studenti su u prilici da razviju identifikaciju sa profesijom socijalnog rada u kontekstu u kome se praksa realizuje. Jačanje znanja, vrednosti i veština stečenih u okviru teorijskih predmeta, ali i provera stečenih znanja svakako su jedan od ciljeva koji se ostvaruju kroz praksu. Ohrabrivanje i podrška razvoju studenata kako bi i sami razvijali kritički odnos prema teoriji socijalnog rada, praksi i sistemu postojećih usluga značajno je kako bi i sami mogli da kao budući profesionalci dalje unapređuju i razvijaju postojeći sistem.

Kroz omogućavanje realizacije terenske prakse u različitim ustanovama, studenti imaju priliku da sagledaju širok dijapazon različitih organizacija, ustanova, institucija, da se upoznaju sa pravilima njihovog funkcionisanja, ali i nedostacima. Ova raznovrsnost, kao i mogućnost da donesu informisanu odluku o tome gde će se praksa realizovati, takođe predstavlja mogućnost za istraživanje ličnih afiniteta i planiranje stručnog usavršavanja u skladu sa sopstvenim interesovanjima, kao i potrebama same prakse. Sa druge strane, imajući u vidu veliki broj postojećih ustanova posebno se mora voditi računa da ustanove u kojima se realizuje praksa imaju odgovarajući kredibilitet i da garantuju kvalitetno obavljanje terenske prakse.

Uloga nastavnika veština i mentora praktične obuke je u ovom procesu učenja od presudnog značaja. Oni zapravo predstavljaju podršku studentima u celokupnom

procesu, počev od pripreme za terensku praksu, same realizacije, kao i kroz evaluaciju i davanje smernica za dalji razvoj. Studenti kroz saradnju sa njima imaju priliku ne samo da uče, već i da razmenjuju mišljenja, stavove, da analiziraju probleme i da kroz to učestvuju u njihovom rešavanju. Činjenica da su u Srbiji u mnogim ustanovama i organizacijama u okviru sistema socijalne zaštite, zdravstva i prosvete socijalni radnici preopterećeni većim obimom posla, govori i o riziku smanjenja kvaliteta terenske prakse, uprkos trudu i naporu koji stručni radnici ulažu kako bi izašli u susret potrebama studenata. Povećanje broja sati praktične obuke je potrebno kako bi studenti imali priliku da proprate stručne postupke u celosti, ali to istovremeno predstavlja dodatno opterećenje kako za mentore tako i za organizacije u kojima se praksa realizuje. Istovremeno je to pitanje i za visokoškolsku ustanovu kada je reč o organizaciji studijskog programa, mestu praktične obuke u njenom kurikulumu, dužini trajanja terenske prakse i terminu kada se obavlja. Prepoznatljivost i podrška u realizaciji obaveza koje proizilaze iz uloge nastavnika veština u radu sa studentima u procesu u koji je uključen veliki broj studenata i organizacija je takođe neophodna.

Imajući u vidu navedene dobiti, ali i teškoće u realizaciji praktične nastave, u cilju detaljnijeg ispitivanja mogućnosti za unapređenje kvaliteta praktične obuke i kroz razvijanje kompetencija studenata za budući profesionalni rad, bilo bi potrebno planirati i sprovesti istraživanje u koje bi bili uključeni studenti i mentori koji bi kroz to ukazali na preporuke i svoja iskustva u procesu realizacije terenske prakse.

LITERATURA:

1. Ajduković, Marina (1994), *Obrazovanje socijalnih radnika u Hrvatskoj i u svijetu*, Revija za socijalnu politiku I, br. 4, 339-346
2. Chikering, Arthur, Zeldia Gamson (1987), *Seven Principles in Undergraduate Education*, AAHE Bulletin, 3-7 (dostupno na: <https://eric.ed.gov/?id=ED282491>)
3. Csiernik Rick (2001), *The Practice of Field Work*, Canadian Social Work, 3 (2), 9-20
4. Edmond Tonya, Deborah Megivern D, Cynthia Williams, Estelle Rochman, Matthew Howard (2006), *Integrating Evidence-Based Practice and Social Work Field Education*, Journal of Social Work Education, Vol. 42, 377-396 (dostupno na <https://www.bu.edu/ssw/files/2010/10/Integrating-Evidence-Based-Practice-in-Social-Work-Field-Education1.pdf>)

5. Faith, Karen, Linda Muzzin (2001), *The Importance of Professional Ethics Education to Early Social Work Practice*. *Canadian Social Work*, Vol 3/2, 21-28.
6. Fortune Anne, Mingun Lee, Alonzo Cavazos (2007), *Does Practice Make Perfect*, *The Clinical Supervisor*, Vol 26, 239-263
7. Holland Thomas, Allie, Kilpatrick (1991), *Ethical Issues in Social Work: Toward a grounded theory of professional ethics*, *Social Work* 36 (2), 138-144
8. Hrnčić Jasna, Nevenka Žegarac, Anita Burgund (2016), *Standardi praktične obuke u obrazovanju socijalnih radnika*, u Žegarac N. ur., *Standardi za obrazovanje socijalnih radnika u Srbiji*, 123-131, Fakultet političkih nauka Beograd
9. Jarmin, Rohde (2014), *The Changing Context of Social Work Practice*, *Journal of Social Work Education* 29-46
10. Jugović, Aleksandar, Miroslav Brkić (2013), *Socijalni rad u Srbiji u kontekstu ekonomske krize*, *Ljetopis socijalnog rada* 20 (1), 91-112
11. NASW (1992), *Standards for social work case management*, NASW, Washington DC:
12. NASW (2008), *Code of Ethics*, NASW, Washington DC
13. Reamer, Frederic (1995), *Social Work Values and Ethics*, Columbia University Press, New York
14. Sheafor, Bradford, Charles Horejsi (2008), *Ideas for Teaching Social Work Practice*, *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*, 7th and 8th editions, Pearson Allyn & Bacon, Boston
15. Žegarac Nevenka (2016), *Standardi za obrazovanje socijalnih radnika u Srbiji*, Fakultet političkih nauka, Beograd

THE IMPORTANCE OF FIELD PRACTICE IN THE EDUCATION OF SOCIAL WORKERS

Summary

Field practice has always held an important place in the education of social workers, especially today, if we look at the modern social trends and problems with which they will, as a professional workers, meet during the professional career. Contemporary concept of dual education allows to students to, at the same time, connect and apply acquired theoretical knowledge and through that they can learn and develop their practical skills continuously. If we look at the standards which are provided in education for social workers in Serbia, very important thing is that practical training has to comply with plan and program for every year of study, individually. Beside that, students could make a choice where they will work their field practice, in which institution or organization, and it is an example of good practice. This is helpful on the one hand for students and on the other hand for institutions. Through the activities in the context of field practice, students can perceive procedures of professional process, but they can also develop possibilities for critical thinking, reflective approach and learn professional behavior. This approach increases the possibilities for the realization of the concept of lifelong learning.

Field practice is done in appropriate reference institutions, public authorities, and also in nongovernmental organisations. Some of these organisations are national, and some of them are international. A large number of options makes whole education more interesting how in content, also and methodological.

One more important segment which contribute to improving practical learning is also training of mentors who are responsible for students in their organisations. Through this we can provide higher level of quality working with students, especially because professional workers in this role have the opportunity to convey their practical knowledge and skills. It is important for students because it is a way to empower them for further progress. Bearing in mind these tasks, it's important that mentors are professionals with experience. In that case they could be available for students and their questions, and at the same time mentorship doesn't interfere with working process.

Key words: education, social work, students, field practice, mentoring

Adresa autora

Authors' address

Jelena Tanasijević

Fakultet političkih nauka u Beogradu

jelena.tanasijevic@fpn.bg.ac.rs,